

ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ СИСТЕМИ ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯК СТРАТЕГІЧНОГО ЕЛЕМЕНТА СОЦІАЛЬНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ

Розглянуто стан системи пенсійного забезпечення в Україні, проаналізовано проблеми і можливі шляхи їх подолання, а також виявлено подальші шляхи її розвитку. Досліджено вплив пенсійного забезпечення на стратегічний розвиток соціальної інфраструктури.

Ключові слова: пенсійне забезпечення, місячна пенсія, пенсійна реформа, накопичувальна система, солідарна система.

Ефективний розвиток соціальної інфраструктури загалом забезпечується розвитком окремих її елементів. Структурною одиницею соціальної сфери, яка впливає на добробут громадян, є система пенсійного забезпечення. Надання умов для повноцінного життя на пенсії є ціллю для кожного цивілізованого суспільства. Держава повинна подбати про свого громадянина, який уже не в змозі працювати чи то за віком, чи за інвалідністю, чи у разі втрати годувальника.

Проблемами дослідження пенсійного забезпечення займалися такі вчені, як Базилевич В, Вігдорчик Н., Колбун В. (питання пенсійного страхування), Гнибіденко І. (аналіз пенсійної реформи в Україні, її стан, проблеми, перспективи), Сандер Д. (сучасні принципи організації й регулювання пенсійного забезпечення). А також різними аспектами пенсійної системи України достатньо займалися науковці та практики, серед яких Князькова Л., Синчук С., Шангіна Л., Ярошенко І. та ін. Але багато проблем щодо цього питання залишаються невирішеними, не до кінця є дослідженим вплив підвищення пенсійного віку для жінок на стратегію розвитку соціальної інфраструктури, а також проаналізовано взаємозалежність між кількістю пенсіонерів, кількістю населення та рівнем пенсії.

Метою нашої статті є дослідити стан пенсійного забезпечення в Україні, виявити його проблеми і запропонувати можливі шляхи покращення її функціонування.

Пенсія - це щомісячна грошова виплата громадянам за досягнення встановленого законом пенсійного віку, настання інвалідності, втрату годувальника [2]. Найпоширеніший вид - за віком. Особи мають право на призначення пенсії за віком із досягненням встановленого віку та за наявності страхового стажу. Страховий стаж - це період, протягом якого щомісячно сплачувалися страхові сплати у сумі не меншій, ніж мінімальний страховий внесок. Страховий внесок - це кошти, що охоплюють відрахування на соціальне страхування та збори на обов'язкове державне пенсійне страхування. Мінімальний розмір пенсії за віком (за наявності у чоловіків 25, а у жінок - 20 років страхового стажу) встановлено у розмірі 20% від середньої заробітної плати працівників, зайнятих у галузях економіки України, за попередній рік [3].

Основними нормативно-правовими актами, що регулюють систему пенсійного забезпечення в Україні, є ЗУ «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», «Про збір на обов'язкове державне пенсійне страхування», «Про пенсійне забезпечення осіб,

звільнених з військової служби та деяких інших осіб» та «Про заходи щодо законодавчого забезпечення реформування пенсійної системи».

Система пенсійного забезпечення в Україні відповідно до Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» складається з трьох рівнів:

- перший рівень — це чинна солідарна система, за рахунок якої виплачуються базові пенсії (фактично йдеться про Пенсійний фонд, що працює за принципом моментальних виплат). Пенсії будуть виплачуватися пенсіонерам за рахунок внесків, що сплачуються сьогоднішніми працюючими. Пенсійний фонд здійснює персоналізований облік сплати внесків, накопичує внески на індивідуальних рахунках, а також призначатиме й буде виплачувати пенсії. Розмір відрахувань окремого працівника не впливатиме на розмір його майбутньої пенсії. У цьому і полягає основне протиріччя солідарної системи — працівники не зацікавлені в збільшенні та систематичності своїх внесків до державного Пенсійного фонду.
- другий рівень — накопичувальна система загальнообов'язко вого державного пенсійного страхування, що базується на засадах накопичення коштів застрахованих осіб у Накопичувальному фонді та здійснення фінансування витрат на оплату договорів страхування довічних пенсій і одноразових виплат на умовах та в порядку, передбачених законом.
- третій рівень — система недержавного пенсійного забезпечення, що базується на засадах добровільної участі громадян, роботодавців та їх об'єднань у формуванні пенсійних накопичень із метою отримання громадянами пенсійних виплат на умовах та в порядку, передбачених законодавством про недержавне пенсійне забезпечення. [4, ст. 2].

Розглянемо питання розміру пенсії. Мінімальний розмір пенсії за віком належить до числа основних державних соціальних гарантій, які є основним джерелом існування і не можуть бути нижчими від прожиткового мінімуму, встановленого законом [5, ст.17]. Розмір мінімальної пенсії за віком, визначений статтею 28 Закону «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», не може застосовуватися як розрахункова величина для встановлення розмірів будь-яких пенсійних виплат, особливо мінімальних їх розмірів, зокрема мінімальної пенсії по інвалідності або у зв'язку з втратою годувальника, що встановлюються

за нормами Закону «Про статус та соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи» [6, с.12].

Таблиця 1 відображає динаміку зміни мінімальної пенсії в Україні у 2005-2012 рр. За цієї таблиці бачимо,

що станом на 1 жовтня 2012 мінімальна пенсія становить 856 грн. Якщо говорити про зростання мінімальної пенсії, то бачимо зростання у 2,7 раза у 2012 році до 2005. З року в рік спостерігаємо постійне підвищення показника.

Таблиця 1. Зміна мінімальної пенсії в Україні у 2005-2012 рр.

Дата	Розмір мінімальної пенсії, грн.
01.10.2012	856
01.01.2012	822
01.12.2011	800
01.01.2011	750
01.12.2010	734
01.11.2009	573
01.01.2008	470
01.04.2007	410
01.01.2006	350
01.01.2005	332

Поняття середньої місячної пенсії відображає доходи пенсіонерів протягом року. Таблиця 2 показує середній

розмір місячної пенсії, зокрема і на прикладі груп, а також кількість пенсіонерів протягом 1996-2012 рр.

Таблиця 2. Середній розмір місячної пенсії та кількість пенсіонерів (1996-2012рр.)

	Середній розмір призначеної місячної пенсії пенсіонерам, які перебувають на обліку в органах Пенсійного фонду, грн.				Кількість пенсіонерів, тис. ос.	К-сть населення, тис. ос.	Частка пенсіонерів у загальній к-сті населення, %
	всього	у тому числі:					
		за віком	за інвалідністю	у разі втрати годувальника			
1996	38,7	38,8	45,6	33,2	14487,5	51297,1	28,2
1997	51,9	50,8	67,3	43,6	14487,2	50818,4	28,5
1998	52,2	50,9	68,6	43,5	14534,8	50370,8	28,9
1999	60,7	60,1	75,9	47,8	14520,3	49918,1	29,1
2000	68,9	69,3	82,3	52,0	14529,8	49429,8	29,4
2001	83,7	85,2	94,5	61,0	14446,6	48923,2	29,5
2002	122,5	127,1	129,7	85,5	14423,1	48457,1	29,8
2003	136,6	141,8	142,4	95,9	14375,9	48003,5	29,9
2004	182,2	194,3	170,9	120,2	14347,6	47622,4	30,1
2005	316,2	323,8	305,2	262,9	14065,1	47280,8	29,7
2006	406,8	417,7	393,2	302,8	14050,0	46929,5	29,9
2007	478,4	497,0	435,8	339,3	13936,8	46646	29,9
2008	776,0	798,9	624,4	517,5	13819,0	46372,7	29,8
2009	934,3	942,7	780,7	696,6	13749,8	46143,7	29,8
2010	1032,6	1039,6	884,6	807,9	13721,1	45962,9	29,9
2011	1151,9	1156	1033,8	940,0	13738,0	45778,5	30,0
2012	1253,3	1252,4	1164,3	1053,8	13820,5	45633,6	30,3

*За даними Укрстату

За даними таблиці 2 бачимо, що розмір середніх пенсійних виплат у 2012 році порівняно з 1996 зріс у 32,4 раза. Таке велике значення цього показника зумовлене переважно не зростанням рівня життя населення, а інфляцією та підвищенням цін на товари першої необхідності. Середнє значення підняття пенсії з року в рік становить 25,7%. Найбільше зростання спостерігаємо у 2005 Р. до 2004 Р. 73,4%, а також у 2008 Р. до 2007 Р. 62,2%. Найменше зростання спостерігаємо у 2008 Р. до 2007 Р. 5% та 2012 Р. до 2011 Р. 8%. Зменшення суми пенсійних виплат за аналізований період не спостерігаємо.

З огляду на розміри пенсій за окремими групами бачимо зростання останніх, зокрема розмір пенсійних виплат за віком у 2012 році порівняно з 1996 зріс у 32,3 раза, за інвалідністю у 25,5 разів, у разі втрати годувальника у 31,7 раза.

Говорячи про частку пенсіонерів у структурі населення України, слід зазначити, що вона досить

велика. Незважаючи на те, що кількість пенсіонерів у 2012 Р. зменшилася на 667 тис. осіб порівняно з 1996 р., зате кількість населення теж зменшилась на 12% у 2012 Р. порівняно з 1996 Р. Частка пенсіонерів постійно зростає у 2000 Р. до 1996р. на 1,2%, у 2012р. до 2000р. на 0,9%, це свідчить про депопуляцію та старіння населення. Зрозуміло, що це є негативною тенденцією для майбутнього України.

Отже, проблема низького рівня пенсій в Україні кориниться у низькому рівні офіційної заробітної плати, на яку нараховуються страхові внески, а також ігнорування нормативного законодавства при оформленні працівників на роботу.

14 жовтня 2009 року Уряд схвалив Концепцію подальшого проведення пенсійної реформи, яка виносить на обговорення широкого загалу. Зазначена модель відповідає поширеній у світі багаторівневій моделі пенсійної системи. Разом з тим необхідно здійснити додаткові заходи, спрямовані на створення

можливості застрахованим особам після виходу на пенсію мати гарантовані доходи, які забезпечать достатній рівень життя, врахування результатів трудової діяльності і суми накопичених пенсійних коштів кожного працівника під час визначення розмірів пенсійних виплат [7, с. 4-5]

Ще минулого року громадян України запевняли, що позитивний ефект від пенсійної реформи люди відчують уже 2012 року. Однак, на нашу думку, не варто покладатися на ці оптимістичні прогнози. Урядом планувалися наступні кроки:

- у 2012 році провести осучаснення всіх пенсій;
- до жовтня 2011 року внести законопроекти щодо легалізації зарплат і вдосконалення системи спецпенсій;
- у 2012 році дефіцит бюджету Пенсійного фонду України буде різко скорочено;
- здійснення пенсійної реформи мало забезпечити виділення чергового траншу МВФ для України.

Проте спостерігається інше. Якщо озайомитися з державним бюджетом на 2012 рік, можна

переконатися — дефіцит бюджету ПФ цього року передбачено на рівні майже 58 млрд. грн. Однак точно таку ж суму було зафіксовано й у держбюджеті-2010. Та й ті 58 млрд. за нинішньої складної соціально-економічної ситуації виглядають доволі «оптимістичним сценарієм». Реальний дефіцит бюджету Пенсійного фонду (разом із дотаціями) у 2012 році становитиме 68—70 млрд. грн. І коштів МВФ наша держава до цього часу не отримала.

Отже, пенсійна реформа в Україні фактично провалена. До речі, більшість експертів у процесі обговорення пенсійної реформи неодноразово попереджали уряд про такі наслідки [8].

Бачимо, як результат усіх змін в економіці України, підвищено пенсійний вік. Наслідки цього явища одержимо за кілька років, але відчувається загальне незадоволення. О. М. Пищуліна, О. П. Коваль, А. М. Авчухова дослідили явище підвищення пенсійного віку для жінок, а також проаналізували його вплив на видатки Пенсійного Фонду України (рис. 1).

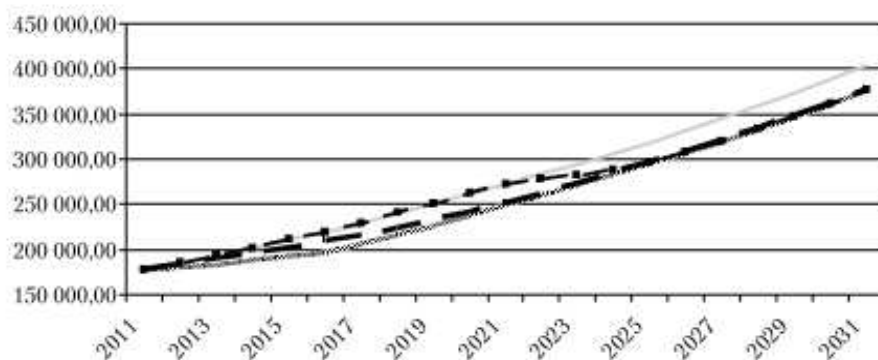

Рис. 1. Вплив підвищення пенсійного віку для жінок на видатки ПФУ, млн. грн.

Вплив підвищення пенсійного віку для жінок на видатки ПФУ наведено на рис.1. Початкові умови розрахунку: середня пенсія у 2010 році – 1032,53 грн, щорічне підвищення середньої пенсії – 4 %. Радикальний варіант у короткочасній перспективі (до 2016 року) виглядає як такий, що має більше переваг, адже зменшує дефіцит бюджету ПФУ у середньому більше ніж на 4 млрд. грн щорічно, тоді як поступовий варіант – на 2 млрд. грн. Наприклад, у 2016 році дефіцит бюджету ПФУ з використанням радикального варіанта буде зменшено на 22 млрд., а за поступовим варіантом – лише на 11 млрд. грн. Але після 2016 року ефективність радикального варіанта відносно знижується. Обсяги дефіциту бюджету залишаються на рівні 22-23 млрд. грн. Поступовий варіант, з його майже лінійним характером, залишається однаково ефективним до 2021 року. У 2021 році ефективність варіантів зрівнюється, а у 2024 році до них приєднується й віддалений варіант. Отже, суто з фінансової точки зору слід надати перевагу радикальному варіанту підвищення пенсійного віку для жінок. Але, зважаючи на особливу соціальну гостроту питання, все ж рекомендуємо зупинитися на поступовому варіанті [9, с. 19-20].

Але слід зазначити, що чинна пенсійна система потребує подальшого реформування з огляду на низку факторів. Зокрема, на сьогодні кількість платників внесків на пенсійне страхування складає 15,2 млн., тобто платник внесків фінансує 90,8 % середньої пенсії, а в деяких регіонах і більше. За прогнозом Інституту демографії та соціальних досліджень, протягом 2010-2025 рр. співвідношення осіб пенсійного віку та

населення працездатного віку досягне 50 %, а до 2050 Р. – 76 %. [10, с. 2].

Фахівці зазначають, що існують і інші можливості оздоровлення української пенсійної системи: обмежити пільгові внески, оподаткувати або обмежити розмір спеціальних пенсій, обмежити більш ранній вихід на пенсію. Пропозиції щодо обмеження розміру максимальних пенсій час від часу з'являються в парламенті, однак до логічного завершення вони не доходять. Деякі експерти вважають, що заходи з обмеження спецпенсій матимуть для оздоровлення української економіки лише косметичний характер. Водночас, зокрема, автори Концепції подальшого проведення пенсійної реформи, як вже зазначалося, дотримуються думки про необхідність ліквідувати диспропорції в пенсійному забезпеченні: розмір пенсії для всіх пенсіонерів повинен залежати не від статусу особи, не від закону, за яким їй була призначена пенсія, а від розміру його заробітку та тривалості сплати страхових внесків, тобто важливим є зміцнення страхового принципу системи [11, 2].

Тобто не реалізовані ще усі заходи щодо реформування пенсійної системи. Існує безліч пропозицій, як покращити ситуацію. Заходи з реформування солідарної системи пенсійного забезпечення можна поділити на дві групи:

- заходи невідкладної дії, спрямовані на ліквідацію (зменшення) поточного дефіциту бюджету ПФУ. Наприклад, підвищення страхового внеску для фізичних осіб-СПД, які обрали особливий спосіб оподаткування, до мінімального. Ці заходи

спрямовані на термінове балансування бюджету ПФУ без безпосереднього впливу на розміри пенсій майбутніх пенсіонерів;

- заходи відкладеної дії, спрямовані на уповільнення дії негативних чинників у майбутньому. Прикладом можуть бути заходи з підвищення пенсійного віку для всіх або певних категорій громадян. Ці заходи спрямовані на перспективне балансування бюджету ПФУ та зачіпають інтереси майбутніх пенсіонерів. При цьому слід мати на увазі, що обидві групи заходів спрямовані на подолання поточного та майбутнього дефіциту бюджету ПФУ і жодним чином не впливають на величину коефіцієнта заміщення, а відтак і на розмір середньої пенсії. Вивільнені при цьому кошти держбюджету можуть бути спрямовані на фінансування освіти, медицини, соціальних програм тощо [9, с. 14-15].

Отже, як бачимо, проблем, пов'язаних з функціонуванням пенсійної системи, існує безліч. На нашу думку, необхідно знову вносити корективу в цю систему. Стратегічне значення пенсійного забезпечення

важко описати, адже майбутнє країни залежить від успішної політики в цій галузі. Молоде покоління, бачачи неперспективне існування в Україні, може покинути державу. Останні роки спостерігаємо негативні тенденції в нашій державі щодо виїзду громадян в інші країни або на роботу, або на постійне місце проживання. Необхідно враховувати європейський досвід щодо розв'язання цього питання і найефективніші його постулати пристосовувати до системи пенсійного забезпечення України.

Існують значні перспективи дослідження окресленого питання. Уряд здійснює непослідовну політику у соціальній сфері, деякі зміни є лише частковими, а закони не виконуються і існують лише на папері. Зважаючи на це, є постійна необхідність аналізувати стан ринку, пропонувати нові шляхи виходу з як економічної, так і соціальної кризи. Правильно сформована система пенсійного забезпечення повинна гарантувати поступове довгострокове зростання української економіки.

Список літератури

1. Про заходи щодо законодавчого забезпечення реформування пенсійної системи [Електронний ресурс] : закон України від 08.07.2011 №3668-VI. – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua
2. Завіновська, Г. Т. Економіка праці [Текст] : навч.-метод. посібник для самоств. вивч. дисц. / Г. Т. Завіновська. - К.: КНЕУ, 2001. - 158 с.
3. Кудряшов, В. П. Курс фінансів [Текст] : навч. посіб. / В. П. Кудряшов. – К.: Знання, 2008. - 431 с.
4. Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування [Електронний ресурс] : закон України від 09.07.2003 № 1058-IV. – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua
5. Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії [Електронний ресурс]: закон України від 5.10.2000 р. № 2017-III. – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua
6. Яка пенсія у чорнобильця? [Текст] // Урядовий кур'єр. – 2009. – №187. – 10 жовтня. – С.12
7. Пенсійна реформа в Україні [Текст] // Україна Бізнес Ревю №48-49 від 12.11.2009. – С.4-5
8. Розенко П. Процес чи результат [Електронний ресурс] / П. Розенко // Дзеркало тижня. – №5. – 10.02.2012. Режим доступу : http://dt.ua/ECONOMICS/protses_chi_rezultat_chomu_ideyu_provedennya_sotsialnih_reform_v_ukrayini_diskreditovano-97126.html
9. Криза розподільчої пенсійної системи в Україні та напрями диверсифікації «пенсійного портфеля» [Текст] : аналіт. доп. / О. М. Пищуліна, О. П. Коваль, А. М. Авчухова. – К.: НІСД, 2010. – 104 с. С.19-20
10. Дорош, Е. Накопительная система: обсуждение [Текст] / Е. Дорош // Пенсионный курьер. – 2010. – 1 января. – № 1. – С. 2
11. Орел, М. Необхідно затвердити страхові принципи пенсійної системи [Текст] / М. Орел, В. Надрага // Пенсійний кур'єр. – 2010. – 23 квітня. – № 17. – С. 2.

РЕЗЮМЕ

Костюк Ирина

Проблемы и перспективы системы пенсионного обеспечения как стратегического элемента социальной инфраструктуры

Рассмотрено состояние системы пенсионного обеспечения в Украине, проанализированы проблемы и возможные пути их преодоления, а также выявлены дальнейшие пути развития данной системы. Исследовано влияние пенсионного обеспечения на стратегическое развитие социальной инфраструктуры.

RESUME

Kostiuk Iryna

Problems and prospects of pension system as a strategic element of social infrastructure

The state of pension system in Ukraine is investigated in this article. It is analyzed social problems and possible ways to overcome them, and found ways for further developing the system. The effect of pensions on the strategic development of social infrastructure is described.

Стаття надійшла до редакції 19.10.2012 р.